

DE OUDE LEY

Jaargang 46 | 2024 nr. 3

KNNV

Colofon

De Oude Ley is het blad van de KNNV-afdeling Tilburg en wordt toegezonden aan alle leden. Bovendien ontvangen de leden het landelijke KNNV-blad 'Natura'.

Redactie

Redactie : Theo Peeters, Frans Verkleij, Berry Staps en Marie-Cécile van de Wiel.

Opmaak : Berry Staps.

Omslag : Foto Bart Horvers, Vormgeving Rick Ruskus

Redactieadres: Veldhovenring 27, 5041 BA Tilburg, secretaris@tilburg.knnv.nl

Tekst in een word-bestand; foto's, illustraties en kaartjes graag als losse bijlage meesturen.

Kopijdata voor de Oude Ley 2024: 21 februari, 21 mei, 21 augustus, 21 november.

ISSN: 1 381 – 852X | Oplage: 250 exemplaren (papier) en 200 digitaal.

Bestuur KNNV-afdeling Tilburg:

Voorzitter: vacature

Secretaris: Marie-Cécile van de Wiel
secretaris@tilburg.knnv.nl | 013 – 5436541

Penningmeester: Huub Claessen
penningmeester@tilburg.knnv.nl

Excursies: Stella Wesel
excursies@tilburg.knnv.nl

Eindredactie

Oude Ley: vacature

Coördinatoren van commissies en website

Excursiecommissie Stella Wesel

Cursuscommissie KNNV/IVN Marie-Cécile van de Wiel

Digitale media Berry Staps

Website www.knnv.nl/tilburg

Facebook <https://www.facebook.com/KNNVTilburg/>

Redactioneel	1
KNNV-Nieuws	2
Agenda	5
Nieuws uit de werkgroepen	10
Canadese ganzen in de Reeshof	13
Gebiedsgerichte aanpak Regte Heide/Riels Laag	20
Paddenstoelen en ons brein	26
De Hemelboom	29
Museumnieuws	31

Redactioneel

Beste KNNV-leden,

Als je deze Oude Ley ontvangt, is de zomer al begonnen. Niet voor te stellen: nu, eind mei, zoveel regen en gelukkig nog niet zo warm.

Als je naar de natuur kijkt, floreert die prima op deze situatie. Alle tinten groen zijn te vinden en de bloei is uitbundig. We zijn er bijna niet meer aan gewend.

Deze Oude Ley is gemaakt met hulp van Frans Verkleij. Hij heeft aangegeven mee te willen helpen en de redactie te komen versterken. We zijn hier erg blij mee. Welkom Frans en hopelijk vind je snel je draai in het redactiewerk.

Tenslotte: deze Oude Ley is goed gevuld. Er is gehoor gegeven aan de oproep om kopij aan te leveren. Blijf dit vooral volhouden en hopelijk vind je als lezer deze informatie interessant.

Geniet van de zomer en trek erop uit!

De redactie

In herinnering Stan Godschalk

Op 16 april is Stan Godschalk overleden, ruim 40 jaar lid van onze KNNV-afdeling. Stan was er trots op zijn hele leven gewerkt te hebben: in de gehandicaptenzorg, als hovenier, in Natuurmuseum Brabant en daarna tot aan zijn pensioen weer in de gehandicaptenzorg. Daarnaast was hij een actief sporter: wandelen, klimmen, hardlopen, 10 Miles en marathons waren lang zijn passie. De natuur was hem ook dierbaar. Vele jaren trok hij met het Jeugd-IVN het veld in. Ik leerde Stan kennen tijdens meerdere cursussen bij het IVN en later bij de Vogelwerkgroep KNNV Tilburg. Geen fanatiek vogelaar, maar hij genoot wel van onze gezamenlijke vogeltellingen en alles er omheen. Het hele buitengebeuren had zijn interesse, bomen en tuinen in het bijzonder. Tijdens onze uitstapjes naar verschillende arboreta: Kalmthout, Von Gimborn, Leiden, Utrecht enz. stak ik veel hem van op. Van de vele zowel inlandse als buitenlandse boomsoorten schudde hij de wetenschappelijke namen en de betekenissen daarvan uit zijn mouw. Dat waren voor mijn memorabele, gezellige dagen met een biertje en lekker eten na afloop. Vooral de Biesbosch, zijn toevluchtsoord uit zijn jeugdijaren, was hem zeer geliefd. We hebben daar vele mooie dagen doorgebracht in een klein bootje of kano. Verhalen over onze belevenissen in de Biesbosch en van meerdere buitenlandse reizen waren terugkerend gesprekstof tijdens onze wandelingen. Gedurende onze laatste, overigens geweldige reis in de Donau Delta in Roemenië vijf jaar geleden, speelde zijn afnemende gezondheid hem al parten. Langzaam maar zeker namen zijn conditie en onze uitstapjes af en werd de slopende ziekte Parkinson vastgesteld. Na een ziekbed in het verpleeghuis heb ik afscheid moeten nemen van de eens zo levenslustige, gezellige Stan. Rust zacht kameraad!

Ad Kolen.

Stan Godschalk (foto A. Kolen)

**In herinnering
Frans Ellenbroek**

Op 3 mei is Frans Ellenbroek overleden. We kennen hem voornamelijk als oud-directeur van Natuurmuseum Brabant maar hij was ook ruim 30 jaar lid van onze afdeling. Als wetenschapper vond hij onderzoek heel belangrijk. Via hem kwam in 1994 het verzoek bij ons om onderzoek te gaan doen in De Kaaistoep. Die uitdaging is aangenomen, als museumdirecteur faciliteerde hij het onderzoek met ruimte en materiaal. De vondsten werden in de collectie opgenomen. En zie eens waar dat toe heeft geleid: een stevig boek, inmiddels 9686 soorten, naamsbekendheid van KNNV-Tilburg en Natuurmuseum Brabant. Dankjewel Frans, we gaan nog even door, er ligt nog genoeg werk te wachten.

Frans Ellenbroek

**Oproep: Help
de excursie-
commissie**

De excursiecommissie bestaat vanaf dit moment nog slechts uit twee leden. Dat heeft ertoe geleid dat het aantal excursies is verminderd. Ook is ervoor gekozen om de excursies dichterbij huis te organiseren. Het blijkt steeds moeilijker te zijn om met voldoende auto's vanuit Tilburg te vertrekken. Hierdoor konden leden niet mee en dat is uiterst vervelend. Als er leden zijn, die willen aansluiten en een activiteit willen organiseren, laat dat dan weten.

De excursiecommissie zou er erg mee geholpen zijn!
Reacties naar Stella Wesel, ✉ excursies@tilburg.knnv.nl

**Inventarisatie-
oproep**

Alweer drie jaar geleden is in het natuurgebied Huis ter Heide een natuurbegraafplaats aangelegd. Hierbij is er veel veranderd in het gebied en sindsdien is ook het natuurbeheer overgegaan van Natuurmonumenten naar Natuurbegraven Nederland.

Natuurmonumenten noemt onze manier van beheer 'vierkante meter beheer', omdat wij heel gericht iets kunnen aanpakken, aangezien wij met drie natuurbeheerders actief zijn op 35 hectare. Dat betekent dat wij ook hoge natuurdoelen kunnen stellen. Eén van deze doelen is het terugbrengen van een heischraal grasland.

Doordat er in de laatste drie jaar meer variatie is gekomen in de structuur en flora, kunnen we aannemen dat het aantal insecten soorten ook is toegenomen en nog meer zal toenemen in de toekomst. Ons lijkt het dan ook heel interessant om te zien wat de insecten populatie doet naarmate de natuurbegraafplaats zich verder ontwikkelt. Helaas hebben wij als natuurbeheerders te weinig kennis en tijd om de insecten te monitoren. We zijn daarom opzoek naar (meerdere) mensen die deze taak graag op zich willen nemen.

Mijn vraag is: zijn er misschien leden die hier zouden willen monitoren? Interesse? Via de secretaris, ✉ secretaris@tilburg.knnv.nl, krijg je mijn contactgegevens.

Ik hoor graag van jullie.

Guus van Laar

Open dag bij Kinderboerderij 't Valleike 2024

Op 16 april was er een OPEN DAG bij Kinderboerderij 't Valleike. Het kinderboerderij-seizoen werd officieel geopend. De KNNV was ook present. Het weer werkte niet echt mee; het werd daarom niet echt druk. Toch hebben we wel 50-60 kinderen in de leeftijd tot ongeveer 10 jaar met hun (groot)-ouders langs onze kraam gehad. Met name de opgezette Wilde eend was voor alle kinderen herkenbaar, maar ook de IJsvogel kreeg veel bekijks. Die kleurrijke vogel hadden de meeste nog nooit gezien. Het verschil tussen Meerkoet en Waterhoen is vanaf nu hopelijk voor bezoekers duidelijk. Veel belangstelling was er ook voor de insectenlade van Natuurmuseum Brabant met opgeprikte dagvlinders. Dat vroeg natuurlijk wèl om een duidelijk verhaal. We hebben de bezoekers verteld dat het om een museumkist ging en dat, wanneer we zelf vlinders inventariseerden, we de beestjes weer snel vrij lieten wegvliegen. De meeste kinderen hadden Dagpauwoog, Atalanta, het Koolwitje en de Citroenvlinder wel eens in de tuin gezien. De herkenningskaart 'Bijen in de Tuin' vond gretig aftrek. In de vaste ruimte van de kinderboerderij werden natuurlijk ook de permanente stamgasten (slangen, hagedissen, wandelende takken ed.) bezocht. Dat was voor sommige van hen soms wat griezelen. Alpaca's en Vlaamse Reuzen in de buitenren werden meer gewaardeerd. De Dierenambulance was natuurlijk ook interessant. Maar het gratis schminken, de popcorn of suikerspin waren vanzelfsprekend het meest aantrekkelijk. Met dank aan Marij en Monique (en Frans die ons 's middags ook nog even kwam bezoeken en helpen opruimen).

Guido Stoker
coördinator KNNV-werkgroep Dongevallei

Datum	Onderwerp
6 juli	Wandeling door het Vressels bos
19 juli	Wandeling door Landgoed de Hoevens en de Regte Heide
3 augustus	Excursie naar de Kampina
17 augustus	Excursie naar de Lange Rekken
6 september	Wandelen door de Landschotse heide
14 september	Een bezoek aan de Groesplaat
24 september	Documentaire 'Groenkijkers' met na-gesprek

Afspraken KNNV-excursies

Actuele informatie vind je op de website van de KNNV-afdeling Tilburg onder 'Agenda'. We hanteren de volgende afspraken:

- Vooraf aanmelden bij de excursieleider -binnen de aangegeven periode- is noodzakelijk: geef je naam en telefoonnummer door, liefst per e-mail.
- Deelnemen aan een activiteit is geheel op eigen risico.

Toelichting op de agenda

KNNV-excursies zijn in principe bestemd voor KNNV-leden. Wil je deelnemen maar ben je geen lid, neem dan contact op met het secretariaat (☎ 013 - 5436541). Het is verder gewenst mee te nemen: verrekijker, loep en bij langere excursies eten en drinken. Bij extreem slecht weer kan de excursieleider besluiten de excursie niet door te laten gaan. Bij twijfel neem contact op met de excursieleider. Ook voor nadere informatie kun je bij hem/haar terecht. De vermelde starttijd is het tijdstip van vertrek op de aangegeven verzamellocatie. De vermelde eindtijd is het globale tijdstip waarop de activiteit beëindigd wordt, de terugreis is hierin niet inbegrepen. Het is de bedoeling dat het startpunt van meerdere excursies bereikbaar is met de fiets of met het openbaar vervoer. Maar soms is de auto het aangewezen vervoermiddel. Wij adviseren voor de meerrijders een vergoeding van € 0,30 per kilometer per auto. Heb je wensen om eens naar een bepaald gebied te gaan, of een bepaald thema, of andere ideeën, laat het ons weten, zodat wij deze wensen in ons programma kunnen opnemen. Hopelijk tot ziens op één van onze excursies.

6 juli Zaterdag

Onderwerp	Wandeling door het Vressels bos
Tijd	09.00 – 14.00 uur.
Locatie/Vertrek	Aabe-terrein, Wethouder van Ierlandstraat. (achter de Praxis).
Contact	Aanmelden van 26 juni t/m 4 juli bij Stella Wesel (✉ excursies@tilburg.knnv.nl)
Omschrijving	<p>Geef ook aan of je met een auto komt en of je eventueel wilt rijden.</p> <p>Het Vresselse Bos is een bosgebied van 250 ha ten oosten van het kerkdorp Nijnsel. Het bos is genoemd naar het nabijgelegen buurtschap Vressel. Dit gebied ligt op een stuifzandheuvel, die drie meter hoger is dan de omliggende akkers. Aan de randen van het gebied woonden boeren die veel last hadden van het stuifzand. Om de akkers te beschermen werd daarom besloten de stuifzanden te bebossen. In die tijd (1920) werden vrijwel uitsluitend naaldhoutsoorten toegepast. Het hedendaagse beheer door Staatsbosbeheer richt zich meer op het verkrijgen van een gevarieerd bosbeeld, met o.a. Zomereik, Linde en Beuk.</p> <p>De lage delen van het natuurgebied bestaan uit vochtige heide met twee vennencomplexen: de 'Hazenputten' en de 'Oude Putten'. Deze hebben in het verleden te lijden gehad van voedselverrijking door de aanvoer van vervuild oppervlaktewater. Hier en daar is nog bijzondere vegetatie zoals Witte snavelbies en Beenbreek te vinden. In het gebied broeden o.a. Geelgors, Dodaars, Groene specht, Ransuil, Zwarte mees en Kuifmees. De niet beboste delen worden opgehouden door begrazing met Schotse hooglanders en Exmoorpony's.</p>

Geelgors (foto F. v Boxtel)

19 juli Vrijdag

Onderwerp	Wandeling door Landgoed de Hoevens en de Regte Heide
Tijd	9.30 – 13.30 uur.
Locatie/Vertrek	Natuurbegraafplaats de Hoevens Goorstraat 5a Alphen
Contact	Aanmelden van 10 t/m 17 juli bij Stella Wesel (✉ excursies@tilburg.knnv.nl).
Omschrijving	Geef ook aan of je met een auto komt en of je eventueel wilt rijden. Landgoed De Hoevens is een duurzaam beheerd particulier landgoed van 190 ha in de gemeente Alphen-Chaam. Het was eigendom van de familie Vogels-Blomjous. In 1990 neemt Henri Blomjous' kleindochter Caroline van der Lande-Vogels het beheer van haar moeder over. Caroline en haar man Floris kiezen ervoor om een andere weg in te slaan en het landgoed op duurzame wijze te beheren en te ontwikkelen met liefde en aandacht voor de natuur. Het betreft een oud cultuurland met een afwisseling van bolle akkers, houtwallen en bospercelen. Lanen van Zomereik, Beuk en Robinia doorsnijden het gebied. Naar het oosten toe ligt het dal van de Ley met het Riels Laag. Aan de overzijde van de beek ligt natuurgebied Het Ooievaarsnest.

3 augustus Zaterdag

Onderwerp	Excursie naar de Kampina
Tijd	9.00 uur – 13.00 uur.
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Burgemeester van de Mortelplein (Spar). Het is ook mogelijk om aan te sluiten op de parkeerplaats aan de Logtse baan Oirschot om 9.20 uur.
Contact	Aanmelden van 23 juli t/m 1 augustus bij Johan van Laarhoven (✉ thesnowfox@outlook.com)
Omschrijving	Geef ook aan of je met een auto komt en of je eventueel wilt rijden. Hoewel de Kampina rijk is aan allerlei soorten flora en fauna concentreren we ons deze keer op de vlinders en de libellen. Hoewel bijzonderheden als Grote weerschijnvlinder, Kleine ijsvogelvlinder, Plasrombout en Beekrombout reeds zijn uitgevlogen, blijft er genoeg te zien. Met name heidelibellen en glazenmakers vliegen dan volop. Aangezien vlinders en libellen bij slecht weer niet vliegen (regen en wind) kan de excursie hierdoor afgeblazen worden.

17 augustus Zaterdag

Onderwerp	Fietsexcursie naar de Lange Rekken
Tijd	9.00 – 12.00 uur.
Locatie/Vertrek	Het rode kunstwerk aan het fietspad langs het kanaal vóór de brug van de Burgemeester Letschertweg (tangent) Tilburg.
Contact	Aanmelden van 10 t/m 16 augustus bij Guido Stoker (✉ dongevallei@tilburg.knnv.nl) maximaal 20 personen
Omschrijving	De Lange Rekken is een rustgebied voor boerenlandnatuur. Het is een deel van het Rijensbroek dat door de gemeente Tilburg is aangekocht en ingericht als natuurcompensatie voor de aanleg van de rondweg. Na enkele aanvullende inrichtingsmaatregelen (aanleg plasdras, patrijzenhagen, keverbanken) en drie jaar extensief agrarische beheer hebben de flora en fauna van het gebied zich bijzonder goed ontwikkeld. De Lange Rekken zijn normaal niet toegankelijk, maar wel beleefbaar vanaf de randen van het gebied. Tijdens deze excursie fietsen we vanaf het vertrekpunt langs de Koeweiden naar de hoofdingang van de Lange Rekken en gaan daar te voet het gebied in. Denk aan laarzen, het is een nat gebied. Bij hevige regen gaat excursie niet door.

6 september Vrijdag

Onderwerp	Wandelen door de Landschotse heide
Tijd	09.00 – 13.30 uur.
Locatie	Aabe-terrein, Wethouder van Ierlandstraat. (achter de Praxis).
Contact	Aanmelden van 26 augustus t/m 4 september bij Stella Wesel (✉ excursies@tilburg.knnv.nl). Geef ook aan of je met een auto komt en of je eventueel wilt rijden.
Omschrijving	Dit gebied op loopafstand van de Beerze, kenmerkt zich door een aantal grote vennen die rijk zijn aan watervogels. Het beschermde natuurmonument is niet groot (239 hectare) maar wel zeer gevarieerd. Zo treffen we er zowel natte heide (Dopheide) als droge heide aan (Struikheide). De runderen die er grazen zorgen ervoor dat de heideplanten niet worden overwoekerd door gras en struikgewas. Daarnaast worden er geregeld plaggen gestoken om het karakteristieke heidelandschap te behouden. De Landschotse Heide is een rijk vogelgebied waar onder meer de Geelgors en Roodborsttapuit maar ook zeldzamere soorten als de Geoorde fuut en de Zwarte stern hun broedplaatsen hebben. Aan de zuidkant van het gebied groeit onder meer Witte en Bruine snavelbies, terwijl ook de geurige moerasbloem Beenbreek hier nog te vinden is. Jan Cortens verzorgt deze excursie.

14 september Zaterdag

Onderwerp	Een bezoek aan de Groesplaat
Tijd	09.00 – 14.00 uur.
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Burgemeester van de Mortelplein (Spar)
Contact	Aanmelden van 2 t/m 12 september bij Stella Wesel (✉ excursies@tilburg.knnv.nl).
Omschrijving	<p>Geef ook aan of je met een auto komt en of je eventueel wilt rijden.</p> <p>In de uiterwaarden tussen de Boven-Merwede en Oudendijk, nabij Woudrichem en Sleeuwijk, ligt de Groesplaat. Het 120 hectare grote gebied bestaat grotendeels uit moerassige vegetatie, wat overgaat op droge graslanden en ruigtes. Het natuurgebied is relatief jong en werd in 2013 aan Brabants Landschap opgeleverd. Het gebied kent een grote rijkdom aan plantensoorten, te danken aan het natuurbeheer, de rivierdynamiek én de begrazing door paarden (nu Koniks, voorheen IJslanders) en runderen.</p> <p>In 1999 is een meestromende nevengeul uitgegraven van 1500 meter lang en 40 meter breed. De geul is daarmee uitgegroeid tot een belangrijke paaiplaats voor vissen en foerageerplaats voor grote viseters zoals Aalscholver en Visarend. In de graslanden broeden Kievit en Gele kwikstaart, terwijl Kneu, Putter en Rietgors in de ruigtes verblijven.</p>

24 september Dinsdag

Onderwerp	Documentaire 'Groenkijkers'
Tijd	19.30 – 21.30 uur.
Locatie/Vertrek	Theaterzaal Natuurmuseum Brabant
Omschrijving	<p>De film 'Groenkijkers' is een ode aan natuurbeschermers en tegelijkertijd een oproep om een heleboel nieuwe 'groenkijkers' te trekken.</p> <p>De documentaire duurt 50 minuten. Daarna zal het naprogramma plaatsvinden in het museumcafé.</p> <p>Drie onderzoekers uit de Kaaistoep hebben bijgedragen aan deze documentaire, twee van hen zijn op deze avond aanwezig.</p> <p>Op dit moment wordt deze avond nog voorbereid. De actuele informatie vind je begin september op onze website.</p>

Paddenstoelen- en korstmossen

Zoals gebruikelijk heeft de paddenstoelen- en korstmossenwerkgroep tijdens de eerste drie maanden van het jaar, op de 3^e dinsdag, fotoavonden georganiseerd. Leden tonen daarbij foto's van het afgelopen seizoen of van waarnemingen door de jaren heen in een bepaald gebied, dat door hen werd gemonitord. Vanaf februari hebben we ook geprobeerd enkele korstmossenexcursies en -lezingen te organiseren. Deels door de aanhoudende regen, maar ook door persoonlijke omstandigheden, is van die activiteiten helaas niet zoveel terecht gekomen, op één korte excursie na. En bij het schrijven van deze tekst naderen we ook het vakantie seizoen alweer. Het blijft echter ons streven de beide soorten die in de naam van de werkgroep zitten onder onze aandacht te houden. Wie geen lid is van de paddenstoelen- en korstmossenwerkgroep en graag op de hoogte gehouden wil worden van de activiteiten, kan dat aanmelden bij de werkgroep ✉ paddenstoelen@tilburg.knnv.nl.

Geologie

Van 18 t/m 20 april jongstleden is de werkgroep geologie op meerdaagse excursie geweest naar Idar-Oberstein en omgeving, nabij de Hunsrück in Rheinland-Pfalz. De weersverwachtingen waren niet al te best, wat werd bevestigd toen we aankwamen in de sneeuw. De zoektocht rond Idar-Oberstein richtte zich vooral op de daar traditioneel gevonden agaten, jaspis en amandelsteen. Van 18 t/m 20 april jongstleden is de werkgroep geologie op excursie geweest naar Idar-Oberstein en omgeving, nabij de Hunsrück in Rheinland-Pfalz. De weersverwachtingen waren niet al te best, wat werd bevestigd toen we aankwamen in de sneeuw. De zoektocht rond Idar-Oberstein richtte zich vooral op de daar traditioneel gevonden agaten, jaspis en amandelsteen. De eerste zoektocht vond plaats op akkers nabij Idar waar we enkele stukken jaspis vonden in de soms typische bloedrode kleur die daar voorkomt, evenals veel amandelstenen en een enkel stukje bergkristal. De volgende dag, gekleed in warme waterdichte kleding, begaf het groepje zich, gelijk de dwergen uit het verhaal van Sneeuwwitje, de heuvels in, op weg naar de schatten. In de rotswanden ten westen van Idar werd gezocht naar agaten. Naast veel fragmenten, werden er ook enkele min of meer gave exemplaren gevonden, meestal in de vorm van geoden. Na de lunch werd ook nog een bezoek gebracht aan het Deutsches Edelsteinmuseum met uiteraard een imposante collectie agaten en aanverwante gesteenten en mineralen. 's Avonds deden we ons tegoed aan *spießbraten*, een plaatselijke specialiteit waar je je echt op moet voorbereiden. De laatste dag, en weer in de regen, werd nog gezocht op een strooiveld waar naast lokale gesteenten en mineralen ook wat meer exotische vondsten werden gedaan. Niet echt waar we voor kwamen maar met evenveel plezier om zo'n veld af te struinen in de hoop iets te vinden met als resultaat onder andere een grote bergkristal, veel amethyst en geelgroene jaspis.

Kaaistoep

Op 28 mei is de jaarlijkse Kaaistoepavond gehouden: vrijwilligers en onderzoekers informeren elkaar over projecten en voortgang in dit onderzoeksgebied. Het is gebruikelijk op deze avond ook het jaarverslag af te hebben. Dit jaar is het een indrukwekkend verslag geworden van 123 pagina's en er zijn weer 134 soorten toegevoegd aan de imposante soortenlijst. Daarmee staat de teller op 9686 soorten. Interesse? Het jaarverslag is te vinden op de website van de KNNV bij werkgroep Kaaistoep. Ook de aangevulde soortenlijst vind je daar.

Fotografie

De fotowerkgroep is het seizoen 2023/2024 bezig geweest met het fotograferen van 'natuur in de stad'. Op dit moment worden er foto's geselecteerd om een tentoonstelling samen te stellen. Er is contact met Residentie Molenwijck in Loon op Zand om er te kunnen exposeren. De juiste periode, dat de foto's daar mogen hangen is nog niet bekend maar waarschijnlijk kan het in het najaar.

Mossenwerk- groep Tilburg

Monitoring van de biodiversiteit in Land van ons in Udenhout. Wie regelmatig in de buitengebieden wandelt of fietst zal zich regelmatig 'groen en geel' ergeren aan het dominante grasfalt (groen!) en het gebruik van glyfosaat (geel!).

Land van Ons

Sinds enkele jaren probeert de coöperatie Land van Ons het tij te keren met als missie *"Wij geloven in de veerkracht van de aarde en de kracht van het burgercollectief. Als coöperatie koopt Land van Ons landbouwgrond namens de deelnemers. Op dit land herstellen we de biodiversiteit en het landschap."* Met het groeiende aantal deelnemers (inmiddels ruim 28.000) kan de organisatie inmiddels een aardige vuist maken. Onlangs is in Noord-Brabant een tweede perceel aangekocht. Het eerste perceel ligt bij Halsteren op de Brabantse Wal. Begin dit jaar is weide- en akkergrond aangekocht in Udenhout. Het perceel van bijna 8 hectare ligt tussen de biologische zelfpluktuin De Sprankenhof en De Brand en zal biologisch beheerd gaan worden. Doel is om het kleinschalige boerenlandschap weer terug te brengen met kleine, diverse akkers en weilanden, omgeven door heggen, bomen en struweel. Verdere details zijn op de website van Land van Ons te vinden (via de link 'Onze percelen').

Monitoring

Eén van de kernactiviteiten van het beheer is monitoring van de biodiversiteit van de verschillende soortengroepen. Daartoe werkt Land van Ons samen met andere organisaties, waaronder ook de KNNV-afdeling Tilburg. Zo zijn er door leden van de Insectenwerkgroep al potvallen geplaatst in de akkers en graslanden om de bodemfauna te onderzoeken. Op het monitoringprogramma staan ook vogels en enkele specifieke groepen zoals zweefvliegen, sprinkhanen en vlinders.

Maisakkers

Omdat de bestaande maisakkers nog dit voorjaar ondiep zouden worden geploegd en vervolgens ingezaaid met een of meer andere gewassen, is er in april al een eerste inventarisatie geweest van mossen en vaatplanten. Deze 'nulmeting' is uitgevoerd door de mossenwerkgroep Tilburg samen met de Eindhovense mossenwerkgroep.

Opmerkelijk aan de oude maisakker was het veelvuldig voorkomen van twee soorten kleine levermosjes, namelijk Gewoon en Klein landvorkje (*Riccia sorocarpa* en *R. glauca*). Een mooie waarneming was ook de Muizenstaart (*Myosurus minimus*). Door te stoppen met het gebruik van kunstmest en bestrijdingsmiddelen hebben deze percelen, ook door de ligging en bodemgesteldheid, zeker potentie om nog biodiverser te worden!

Help je ook mee?

Wie met ons wil meehelpen het verloop van de variatie aan soorten actief te volgen wordt van harte uitgenodigd contact op te nemen met de contactpersoon vanuit de KNNV-Tilburg: Albrecht de Vries ✉ mossen@tilburg.knnv.nl

Albrecht de Vries & André van Eck

Muizenstaart (foto A. de Vries)

Guido Stoker

Liefhebber of irritant?

Je bent liefhebber òf je vindt ze irritant. Bewoners van de Tilburgse woonwijk Reeshof hebben een haat-liefdeverhouding met Canadese ganzen. Overstekende groepen houden soms het verkeer op, ze poepen de stoep vies en ze maken 's nachts lawaai, waardoor men de slaap niet kan vatten. Ik woon zelf midden in de Dongevallei en persoonlijk vind ik dat allemaal nogal meevallen. Ecologisch hebben de ganzen evenwel een beperkt nadelig effect op de omgeving, met name op de waterkwaliteit en de ontwikkeling van de oeverbegroeiing. Mede vanwege de klachten van Reeshofbewoners, kent Tilburg al een paar jaar een officieel Canadese ganzen-beleid. In het voorjaar worden in de Dongevallei in opdracht van de gemeente door een professioneel bedrijf ganzeneieren geraapt. De ganzennesten worden afgelopen en alle eieren (op één na) worden uit de nesten verwijderd. Dat ene (met datum gemarkeerde) ei laat men liggen, want anders zouden de ganzen opnieuw met eieren leggen beginnen. Als natuurvrijwilliger heb ik (gelukkig) geen bemoeienis met dit beleid. Ik ben er niet vóór, maar ook niet persé tégen.

Onverstoord nest met 9 eieren (foto G. Stoker)

Geraapt nest met één gemarkeerd ei (G. Stoker)

Nestenkartering

Elk jaar in de tweede helft van april (na het rapen) maak ik een ronde door de Dongevallei en tel de nesten van de Canadese gans. Dat doe ik nu al 10 jaar achtereen. Sinds vorig jaar neem ik ook de andere deelgebieden van de Dongelanden (Reeshofweide, Koeweiden en Lange Rekken) in de nestentelling mee. Bij elkaar gaat het dan om ca.125ha natuurterrein binnen de bebouwde kom of aan de stadsrand gelegen. Omdat ik ook wel eens een beeld van de totale *Reeshof-populatie* aan Canadese ganzen wilde hebben, heb ik dit jaar (2024) tevens alle buiten de Dongevallei gelegen wijkgrachten en parkvijvers in deze woonwijk onderzocht. Ik heb me, zowel wat de Dongevallei betreft als bij de nesten in de woonwijk, tot het stadsdeel ten noorden van de spoorlijn Tilburg-Breda beperkt. Hoe gaat die inventarisatie in z'n werk? Ik karteer per deelgebied het aantal nesten, tel de eieren in het nest, stel vast of het nest geraapt is en noteer of het nest om andere reden verstoord is, bijvoorbeeld leeggeroofd door vos of kraai. Het is de meest betrouwbare manier om vast te stellen hoe groot de broedpopulatie Canadese ganzen is en wat de jaarlijkse aanwas vermoedelijk zal zijn. Mijn inventarisatie zorgt natuurlijk voor een kort moment van verstoring, maar de ervaring leert dat de ganzen binnen 5 minuten weer op hun nest terugkeren. Als de gans bij nadering op het nest blijft zitten, jaag ik de broedende vogel natuurlijk niet weg. Het aantal eieren in dat nest kan dan niet worden vastgesteld. Bij deze bewoonde, maar niet gecontroleerde nesten heb ik een gemiddelde van 6 eieren/nest aangehouden.

Oevers aflopen

Vanaf 15 april ben ik begonnen met mijn nesten-kartering. In een week tijd heb ik genoemde deelgebieden afgelopen en ook alle waterpartijen in de Reeshof afgefietst. Ik volg daarbij alle oevers van de beek, van plassen, poelen, sloten, grachten en vijvers. Eerder onderzoek van mij (2015) heeft namelijk uitgewezen dat meer dan 90% van de nesten binnen ongeveer één meter van de waterkant is gelegen. De foto's van broedende ganzen in een knotwilg of op een 'groen' dak laten zien dat sommige ganzen echter een heel andere keuze maken.

Nest in knotwilg in Koeweiden (foto G. Stoker)

Niet alle oevers kunnen worden bezocht, omdat ze langs onbereikbare eilanden zijn gelegen. Die eilanden worden met de verrekijker afgezocht. De onbereikbaarheid geldt dan echter ook voor de eierenrapers. Deze eiland-nesten worden daarom beschouwd als waarschijnlijk succesvolle broedsels. Door deze eilandsituatie en ook de ontoegankelijkheid als gevolg van de aard van oeverbegroeiingen worden bij de kartering een aantal ganzennesten gemist. Ik schat dat, gezien de gebruikelijke nestlocatie-keuze van de ganzen, dit percentage voor het gehele gebied van de Dongelanden op minder dan 5%; dus wellicht zijn er 5-6 nesten gemist. In de woonwijk zelf is dat percentage verwaarloosbaar omdat de nesten goed te ontdekken waren. Toch kon de helft daarvan niet op eieren worden gecontroleerd vanwege de ontoegankelijkheid van de nestlocatie of omdat de broedende gans niet van het nest af ging. De ganzen in de woonwijk lijken, waarschijnlijk door gewinning aan mensen en verkeer, minder stressgevoelig dan die in het natuurterrein. Ze blijven bij nadering gewoon op het nest zitten.

Monitoring- resultaten

De Canadese ganzen gedragen zich in de Dongevallei in de broedtijd als een soort kolonievogel. Sommige nesten liggen op minder dan vijf meter van elkaar. Door de recente natuurontwikkelingsprojecten in de Reeshofweide, Koeweiden en Lange Rekken is er sprake van een forse uitbreiding van potentieel geschikt broedbiotoop. Het aantal aangetroffen nesten ligt dit jaar dan ook 15% hoger dan in 2023. Dit jaar leken de ganzen (vermoedelijk door het koude, natte voorjaar) wat later dan andere jaren op het nest te zitten. Ook de 'rapers' kwamen tot die conclusie, want tijdens de eerste ronde (28-3) werden er maar een paar broedende ganzen aangetroffen. De tweede ronde (12-4) zijn er in de Dongevallei 46 nesten geraapt. In het Maarheezepark en omgeving zijn toen van 5 nesten de eieren weggenomen. In de week van 15-20 april werden in niet-geraapte nesten vaak nog maar 2, 3 of 4 eieren aangetroffen, terwijl een volwaardig nest meestal uit 5-7 eieren bestaat. Eén nest bevatte evenwel 9 eieren! Op 22 april, de laatste inventarisatiedag, werden van 3 koppeltjes de eerste donsjongen gezien. Ik heb in 2024 binnen de natuurgebieden langs de Donge in totaal 109 nesten gekarteerd. Het aantal bewoonde, niet verstoorde en niet-geraapte nesten lag in 2024 op tenminste 31 stuks. Het percentage geraapte nesten bedroeg ruim 42% (46 nesten). Het eierrapen betekent daarom op zich al een vermindering van de potentiële populatie met ca. 275 ganzen (46x6 eieren). Dat is al bijna de helft van de winterpopulatie van de afgelopen jaren. Het percentage gepredeerde of anderszins verstoorde nesten bedroeg bijna 30% (32 nesten). Omdat daar geen enkel ei van uitkomt, scheelt dat ook nog eens ongeveer 190 jonge ganzen. Vossen, kraaien en eksters zijn de belangrijkste eierrovers, terwijl eerstgenoemde ook wel eens een volwassen gans van het nest wil plukken.

Een koppeltje Canadese ganzen met donsjongen (foto G. Stooker)

Voortplantings- succes

Nemen we het aantal getelde en berekende eieren in ogenschouw, dan ligt in 2024 het voortplantingssucces (uitgekomen eieren ten opzichte van maximaal succesvol legsel van gemiddeld 6 ei/nest) in de natuurgebieden op ruim 34%. Het aantal getelde eieren in deze nesten bedroeg slechts 225 stuks, waarbij het natuurlijk niet zeker is of de geraapte en verstoorde nesten (79) daadwerkelijk jonge ganzen opleveren. Overigens blijken, eenmaal uit het ei gekropen, de meeste ganzenpullen wel te overleven. Op het water zijn ze namelijk niet erg kwetsbaar meer (behalve voor een enkele gulzige Snoek). Dat betekent dat ruim een kwart van de nesten in de natuurgebieden van de Dongelanden waarschijnlijk een natuurlijk, succesvol broedverloop kent. De uitbreiding van de biotopen 'open water' en 'natuurlijk moerasland' in met name de Reeshofweide zorgt ervoor dat het aantal ganzennesten zich hier heeft uitgebreid en vanwege de eilandjes met name het aantal niet-te-rapen nesten groter is geworden.

De fietsronde door de woonwijk leverde nog eens 27 bewoonde ganzennesten op. Op de vier in het Maarheezepark en één langs de Lombardijenlaan na zijn deze alle niet geraapt. Het aantal getelde eieren (plus reeds geboren ganzenpullen) lag in de woonwijk op 64 stuks; het aantal berekende eieren (van niet gecontroleerde nesten) bedroeg 72 stuks. Uitgaande van een gemiddeld legsel van 6 eieren zullen deze stadse Canadezen in potentie nog eens voor ca.130 nakomelingen zorgen.

In de woonwijk blijkt het voortplantingssucces significant hoger te liggen (58%). Dit is om drie redenen te verklaren:

- a) er wordt in de woonwijk vrijwel niet geraapt,
- b) de nesten liggen erg verspreid door de wijk en zijn daardoor minder gevoelig voor predatie door de vos
- c) het aantal op eieren gecontroleerde nesten ligt lager vanwege de onbereikbaarheid ervan of omdat de broedende gans het nest niet verliet en dus uitgegaan is van een maximaal broedsucces (6 eieren/nest).

Populatiegrootte

Op basis van het 'berekende' voortplantingssucces kan gesteld worden dat (ten noorden van spoorlijn) de totale *Reeshof-populatie* Canadese ganzen bestaat uit 130-140 broedparen, exclusief het kleine aantal mogelijk gemiste nesten. We kunnen aannemen dat in het gunstigste geval deze broedvogels voor een nageslacht zullen kunnen zorgen van ongeveer 840 juveniele ganzen (140x6 eieren/nest). Echter, het aantal getelde/berekende eieren bedraagt voor het onderzochte gebied in 2024 slechts 361 stuks (gemiddeld 2,6 eieren/nest). Uit BMP-vogelkarteringen in de Dongelanden blijkt dat naast de broedende ganzenkoppels ook nog evenveel, soms wel, soms niet gepaarde ganzen in het terrein aanwezig zijn, die niet aan het broedproces deelnemen (zgn. surplus-generatie). Canadese ganzen 'doen pas mee' vanaf hun 2^e of 3^e levensjaar. Als we de actuele broedpopulatie (140 bp.= 280 exx.), de surplus-generatie (geschat op 300 exx.) en het werkelijke aantal juveniele ganzen op basis van het aantal getelde eieren (297) bij elkaar optellen, komen we voor *Reeshof-populatie* uit op ca.900 ganzen. Dat komt aardig overeen met het maximaal aantal getelde ganzen van de winterpopulatie

Canadezen tijdens de watervogel- en gantzellingen die de afgelopen tien jaar in het winterhalfjaar in de Dongevallei (NB3444) en het Rijensbroek (NB3441) zijn verricht (zie grafiek). De gemiddelde leeftijd van Canadese ganzen ligt op ca.3-4 jaar; dus elk jaar sterft ongeveer een kwart tot een derde deel van de ganzen. De laatste jaren liggen de winterse aantallen in genoemde telgebieden gemiddeld op zo'n 600 exemplaren.

Winterhalfjaar	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24
Dongevallei	181	494	295	300	314	249	469	315	326	230
Rijensbroek	295	220	389	221	350	199	515	258	550	157
totaal	476	714	684	521	664	448	984	573	876	387

Conclusie

Het aantal broedparen van de Grote canadese gans in de Dongelanden neemt de laatste paar jaar toe door uitbreiding van geschikte broedbiotoop als gevolg van natuurontwikkeling in de Reeshofweide, Koeweiden en de Lange Rekken. Het voortplantingssucces lijkt echter af te nemen door het 'eier-raap-beleid' van de gemeente Tilburg en vanwege de toenemende predatie door met name de vos. Per saldo lijkt de *Reeshof-populatie* Canadese ganzen (ten noorden van de spoorlijn) licht af te nemen. De huidige winterpopulatie wordt op basis van het berekende voortplantingssucces en de wintertellingen geschat op 500-600 exemplaren.

Uitstroom

Niet alle Canadezen blijven in de Dongevallei en omstreken. In en na de broedperiode is er sprake van migratie naar andere gebieden en 's-winters komt veel foerageertrek voor naar graslandgebieden buiten mijn scope (Huis ter Heide, NW-Brabant, Biesbosch). Uit onderzoek naar Canadese ganzen met een gecodeerde halsband bleek eerder al dat ca.80% van de in de Dongevallei geboren (en geringde) ganzen in de directe omgeving van de Dongelanden blijft of daar naar terugkeert. De broedende Canadese gans blijkt in en om Tilburg een echte 'stads-gans' te zijn (geworden). In het agrarische buitengebied aan de westzijde van de stad (mijn onderzoeksgebied) worden nauwelijks broedgevallen van Canadezen vastgesteld. Ongeveer 10% van de Dongevallei-ganzen pendelt of vertrekt na verloop van tijd naar Breda (Waterakkers) of Den Bosch (Ertsveldse Plassen, Bossche Broek). De rest verdwijnt naar andere streken in Nederland. Er zijn zelfs Canadese ganzen, geboren in de Reeshof, in het Duits-Deens wadengebied, Zweden en in Finland waargenomen.

Rapen werkt

Dat het raap-beheer werkt, blijkt uit de inventarisaties. Het aantal nesten van de Canadese gans in de Reeshof en de stadsrand is als gevolg van de toename van geschikt broedareaal door natuurontwikkeling in de Reeshofweide en Koeweiden toegenomen. Uit een vergelijk van de afgelopen jaren blijkt echter dat het aantal succesvolle nesten met een natuurlijke reproductie (5-7 eieren per nest) aanzienlijk is afgenomen. Het aantal grootgebrachte jonge ganzen neemt derhalve ook af. Tot voor enkele jaren verzamelden de 'pullen' (jonge gansjes) van de Canadese gans zich in zogenaamde crèches van soms wel 15-25 exemplaren. De laatste twee jaar zie ik in de maand mei vrijwel nooit meer van dergelijke 'ganzenklasjes', maar wel vaak solitaire ganzenpaartjes met maar één jong. De beheermaatregel lijkt dus erg effectief. Met een berekende jaarlijkse aanwas van ongeveer 250-300 jonge vogels blijft de Canadese gans voorlopig nog een talrijke broedvogel in de Dongelanden. Gelukkig maar; ik vind het mooie vogels die mijn natuurbeleving verrijken.

CANADESE GANZEN in de DONGEVALLEI eo. 2024	bewoonde nesten *)	aantal eieren	geraapte nesten	aantal eieren	verstoorde nesten	aantal eieren	tot. aantal nesten	tot. aantal eieren	broed- succes	nesten		eieren		broed- succes	
										2023	afname	2023	afname	2023	afname
DONGEVALLEI (Grote Beemd)	1	6	4	4	1	0	6	10	27,8%	4	▲	2	8,3%		
DONGEVALLEI ('t Valleike)	5	28	8	8	4	0	17	36	35,3%	14	▲	32	38,1%		
DONGEVALLEI (Dalemse plas)	2	12	9	9	11	8	22	29	22,0%	21	=	34	27,0%		
DONGEVALLEI (Residence - eiland)	2	11	3	3	3	0	8	14	29,2%	6	▲	6	16,7%		
DONGEVALLEI (Marleplas - n/z)	5	30	15	19	8	1	28	50	29,8%	27	▲	39	24,1%		
REESHOFWEIDE **)	14	62	7	8	3	4	24	74	51,4%	22	=	19	14,4%		
KOEWEIDEN	1	6			1	0	2	6	50,0%	1	=	0	0,0%		
LANGE HOEVEN (Landscheiding)					1	0	1	0	0,0%	0	=	0	0,0%		
LANGE REKKEN	1	6					1	6	100,0%	0	▲	0	0,0%		
DE REKKEN							0	0	0,0%	0	=	0	0,0%		
 totaal aantal nesten / eieren	31	161	46	51	32	13	109	225	34,4%	95	▲▲	132	27,0%		
percentage van totaal aantal nesten / eieren	28,4%	71,6%	42,2%	22,7%	29,4%	5,8%	100%			rood = voortplantingssucces significant toegenomen					

Groenblauwe gebiedsgerichte aanpak Regte Heide/Riels Laag

Berry Staps

Sterk landelijk gebied

We staan voor grote en urgente uitdagingen, onder andere om onze bodem, water en lucht op orde te krijgen. Dat is van groot belang voor onze natuur, ons landschap, onze landbouw en onze gezondheid. Met de groenblauwe gebiedsgerichte aanpak zoeken we in en bij natuurgebieden naar slimme combinaties van oplossingen voor sterkere natuur, voldoende water met een betere kwaliteit, een goede bodem en de toekomst van de landbouw. Zo werken we in heel Brabant aan een sterk landelijk gebied. Dit staat in de inleiding van de website van de groenblauw gebiedsgerichte aanpak in Brabant.

Infoavond

Op maandagavond 13 mei is een infoavond verzorgd om deze gebiedsgerichte aanpak (GGA) voor het specifieke gebied Regte Heide/Riels Laag, toe te lichten. Er kwamen meer dan 110

enthousiaste deelnemers naar deze inloopbijeenkomst. De aanwezigen werden geïnformeerd over de opgaven en het proces van de gebiedsgerichte aanpak en kregen de gelegenheid om hun input te delen.

De belangrijkste thema's water, natuur, landbouw en leefbaarheid werden door thematafels gepresenteerd. Er konden vragen gesteld worden, discussies gevoerd worden en door middel van plakken van post-its, wensen en ideeën geuit worden. De post-its worden beoordeeld door het gebiedsteam van Regte Heide/Riels Laag. Deze waardevolle bijdragen zullen, waar mogelijk, worden meegenomen in het opstellen van de visie voor het gebied. De visie vormt de basis voor de ontwikkeling van het gebied in de komende decennia.

Aanpak

Centraal staat in de Brabantse groenblauwe gebiedsgerichte aanpak: 'Samen de transformatie van het landelijk gebied realiseren'. Dit door in en bij natuurgebieden met elkaar slimme combinaties van

oplossingen te zoeken voor sterkere natuur, voldoende water van een betere kwaliteit, een goede bodem en een goede toekomst van de landbouw. Er zijn veel belanghebbenden in de ruimtelijke omgeving. Deze hebben allen een eigen belang en prioriteit. Het zal dus ook niet meevallen om alle neuzen dezelfde kant op te krijgen.

De gebiedsgerichte aanpak is een werkwijze waarbij op een integrale manier met de relevante partijen en stakeholders in het gebied wordt gekeken wat de beleids- en gebiedsopgaven zijn, en hoe deze gerealiseerd kunnen worden. Het is daarbij van belang dat gebiedskennis wordt benut. In eerste instantie worden hierbij de overkoepelende gebiedspartners betrokken. In een later stadium worden ook de directe stakeholders (agrariërs/ondernemers en bewoners) erbij betrokken.

De participanten in dit proces zijn:

- Brabants Landschap
- Brabants Particulier Grondbezit
- Brabant Water
- Gemeente Alphen-Chaam
- Gemeente Baarle-Nassau
- Gemeente Goirle
- Gemeente Tilburg
- Provincie Noord-Brabant
- Waterschap Brabantse Delta
- Waterschap de Dommel
- ZLTO

Deze partijen zijn al lange tijd betrokken bij het gebied, weten goed wat er speelt en wat er nodig is om het gebied in zijn kracht te zetten.

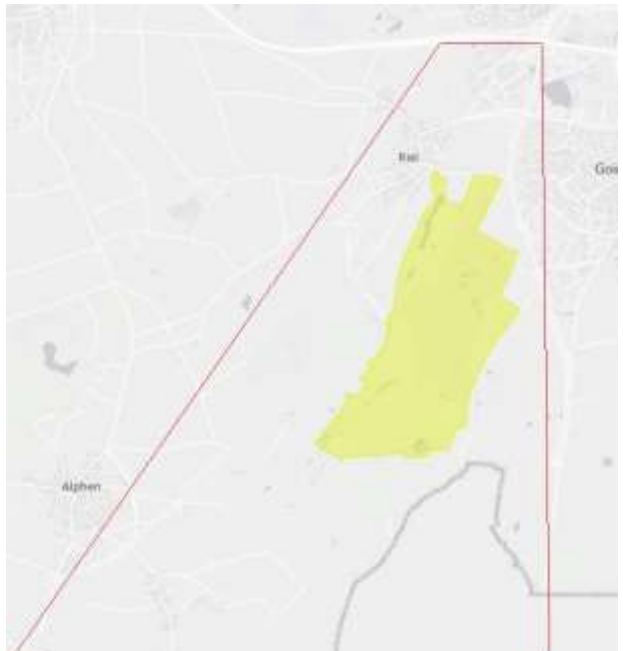
Wie doet wat?

Een bestuurlijk overleg (BO), met vertegenwoordigers van voornoemde gebiedspartners, treedt op als opdrachtgever van gebiedsgerichte aanpak Regte Heide/Riels Laag. Dit BO komt bijeen als er besluiten moeten worden genomen. De organisatie bestaat verder uit een kernteam, een ambtelijke begeleidingscommissie bestaande uit een afvaardiging van de gebiedspartners. Een onafhankelijke gebiedsmanager is de voorzitter van deze commissie. Vanuit de gebiedscommissie wordt sturing gegeven aan diverse werkgroepen per focusgebied. Zij gaan inhoudelijk aan de slag met de verschillende opgaven. Ook is er een communicatie- en participatiewerkgroep gestart en worden er themagerichte expertgroepen ingericht (o.a. hydrologie, grond en stikstof).

Het betrokken gebied

De GGA wordt ingericht voor alle Natura-2000 gebieden in Brabant. De informatie bijeenkomst is specifiek gericht op het Natura-2000 gebied Rechte Heide/Riels Laag. Maatregelen voor behoud of verbetering van natuurwaarden, binnen de grenzen van het Natura-2000 gebied, wordt vanzelfsprekend uitgevoerd door de eigenaar van het gebied. In dit geval het Brabants landschap. Maar de kwaliteit van de natuurwaarden van het gebied is erg afhankelijk van omstandigheden buiten het Natura-2000 gebied. Daarom wordt in de GGA een ruime schil rond het gebied gelegd waarin voorwaarden moeten worden geschapen om de natuurwaarden zoveel mogelijk te ondersteunen. Globaal wordt de schil rond Regte Heide/Riels Laag begrensd door:

- Het Bels lijntje aan de westkant
- De Turnhoutsebaan aan de oostkant
- De A58 aan de noordkant
- De grens met België aan de zuidkant

Globale schil rond het N-2000 gebied Regte Heide/Riels Laag

De schil rondom de Regte Heide/Riels Laag is voor een deel gelegen in België. Ook in België spelen ontwikkelingen die van belang zijn voor de Regte Heide/Riels Laag. Er speelt onder andere een gebiedsgerichte aanpak bij het (Natura-2000) Turnhouts vennengebied. Binnen deze ontwikkeling wordt onderzocht hoe groot daar de invloed op de schil is. Waarschijnlijk is er een directe relatie tussen het Turnhouts Vennengebied, Regte Heide/Riels Laag en mogelijk Kempenland West.

Als onderdeel van de aanpak Turnhouts Vennengebied wordt een hydroecologische studie verricht. De uitkomsten van deze studie zijn interessant aangezien een groot deel van het brongebied van de Poppelsche Leij (Turnhout & Ravels) en een klein deel van brongebied de Oude Leij (Baarle-Hertog) zijn gelegen op Belgisch grondgebied.

Proces

De GGA wordt voor alle gebieden op eenzelfde wijze opgezet. Het wiel hoeft daardoor maar een keer uitgevonden te worden. Het proces van de GGA kent de volgende fasen:

- voorbereiding
- verkenning
- visievorming
- planuitwerking
- realisatie

De status voor de GGA Rechte Heide/ Riels Laag is dat de fase verkenning is afgerond

Het resultaat van de afronding van de verkenningsfase wordt in een rapport samengevat. Het doel van dit rapport is om samen met de gebiedspartners een vertreksituatie te bepalen, welke (wettelijke en beleids-) opgaven er zijn in het gebied, welke ambities en wensen de diverse partijen hebben en welke concrete plannen en ontwikkelingen er al lopen.

In het rapport wordt aangegeven wat de opgaven is om verbeteringen te realiseren.

De opgaven in en om de Regte Heide/Riels Laag zijn:

- Versnellen en intensiveren van het natuurherstel Natura-2000-gebied
- Afronden Natuurnetwerk Brabant (NNB)
- Optimaliseren van de waterhuishouding en het herstel van natuurlijke kwelstromen
- Verbeteren van de waterkwaliteit en behalen van de Kaderrichtlijn Water-doelen (KRW)
- Perspectief voor blijvende agrariërs in de overgangszones om hun bedrijfsvoering voort te blijven zetten in evenwicht met de omgeving
- Het creëren van een aantrekkelijk landschap van verbonden landschapselementen
- Bosuitbreiding
- De leefbaarheid van het platteland in brede zin (inclusief recreatie en toerisme)
- Afstemming met partners in Vlaanderen

Om dat te realiseren zijn in de verkenning de volgende conclusies getrokken:

- De eerder bedachte maatregelen uit het N2000-beheerplan fase 1 zijn grotendeels uitgevoerd, met uitzondering van het onderzoek naar het beekherstel van de Poppelsche Leij, maatregelen bij de golfbaan en waterconserveringsmaatregelen in het Riels Laag. Voor deze maatregelen is in 2022 de planvoorbereiding gestart
- De tweede fase maatregelen moeten nog worden uitgevoerd
- Gezien de veranderingen om ons heen (o.a. klimaatverandering) moeten er keuzes worden gemaakt en zijn extra maatregelen nodig
- Voor herstel en behoud van de beschermde habitats is herstel van het ecohydrologische systeem nodig
- In het gehele gebied rondom de Regte Heide/Riels Laag dient water vastgehouden te worden.
- Begin bij het verminderen van de drainerende werking van diverse waterlopen en sloten in de natuurgebieden en in de omgeving van het N2000 gebied om de grondwaterstanden te verhogen;
- Begin bij de brongebieden met het vasthouden van water om de afvoerdynamiek (of afvoerpieken) te verminderen en om de waterkwaliteit te verbeteren
- De stikstofdepositie op de Regte Heide/Riels Laag is te fors
- De agrarische sector is van oudsher sterk vertegenwoordigd in de schil
- In de schil komen andere functies voor zoals woningbouw (inclusief woningbouwopgave), bedrijvigheid, bosbouw en recreatie
- In België spelen gelijksoortige ontwikkelingen (verdroging, de stikstofdiscussie, GGA Turnhout Vennengebied), afstemming met België is van belang
- Er is niet echt één invloedsgebied aan te duiden, dit kan per thema, opgaven of waterpakket anders zijn, vandaar dat er niet een concrete schil is gedefinieerd om het N2000- gebied. Gezien de eigen dynamiek en (deel) opgaven in de omgeving rondom het N2000-gebied, is het wenselijk om deelgebieden uit te werken (zogenaamde focusgebieden);
- Uiteindelijk moet er één visie komen voor het N2000-gebied en omgeving met een gebiedsplan.

Mijn conclusie

De grootste opgave is het verbeteren van de ecohydrologische situatie en de vermindering van de stikstofdepositie. Beide zijn niet eenvoudig. Stikstof is grensoverschrijdend, niet alleen ten aanzien van de grens binnen het aandachtsgebied, naar ook ten aanzien van internationale grenzen. Hydrologische verbeteringen kunnen wel lokaal opgepakt worden maar uiteindelijk is de hoeveelheid regen bepalend: zowel te veel als te weinig blijven uitdagingen.

Het is goed dat er een integraal plan wordt opgesteld waarbij alle disciplines betrokken worden. De uitdaging om samen tot een, voor iedere betrokken partij, acceptabele uitvoering te komen is haast onmogelijk groot.

De vraag is dan wie er het grootste 'offer' moet brengen en of dat maatschappelijk gedragen gaat worden.

Geraadpleegde bronnen:

- www.ggagroenblauw.nl/

- *Deel A Verkenning Regte Heide Riels Laag.pdf* : Horevoorts advies

Paddenstoelen en ons brein

Wat hebben wij gemeen met paddenstoelen?

José Langens

Hallucinogene stoffen

Het is bekend dat sommige paddenstoelen stoffen aanmaken die ons brein beïnvloeden. Iedereen kent de term 'Paddo's', waarmee paddenstoelen aangeduid worden, die de hallucinogene stoffen psilocybine of psilocine bevatten, of beide.

Deze stoffen zijn genoemd naar het paddenstoelengeslacht *Psilocybe*, de Kaalkopjes. En hoewel met de naam paddo's meestal soorten uit Mexico en Zuid-Amerika worden bedoeld (zoals de *Psilocybe cubensis* of de *P. mexicana*), komen in de Nederlandse natuur ook soorten van dit geslacht voor met psychedelische werking, zoals het Puntig kaalkopje (*P. semilanceata*), of het Blauwwordend kaalkopje (*P. cyanescens*).

Blauwwordend kaalkopje (*P. cyanescens*) (foto J. Langens)

De Kaalkopjes zijn niet de enige paddenstoelen met hallucinogene of geestverruimende substanties. De welbekende vliegenzwam (*Amanita muscaria*) bevat muscimol, muscazone en iboteenzuur, die inwerken op onze geest, maar is giftig bij hogere doseringen. Ook zijn er truffels die psilocine en psilocybine bevatten. De kans om deze tegen te komen is overigens erg klein, omdat ze ondergronds leven en niet in Nederland voorkomen.

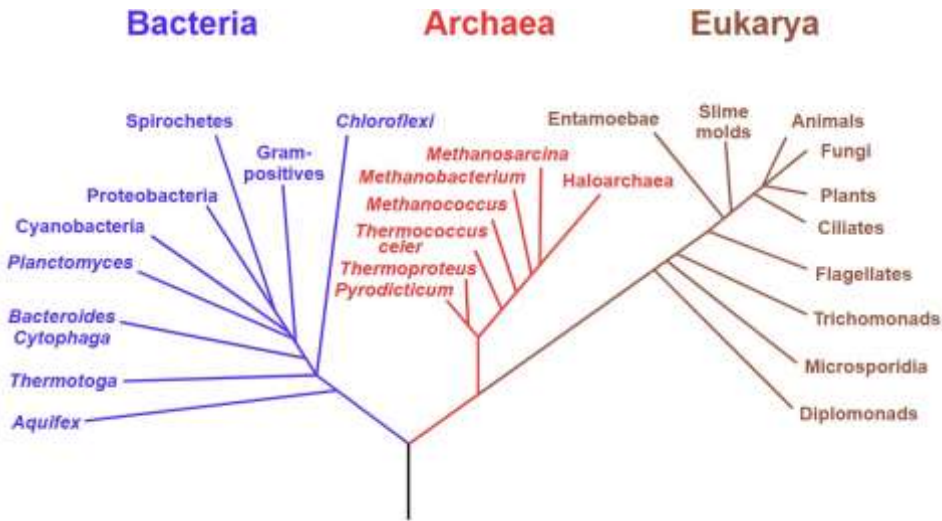
Psilocine en psilocybine, en ook baeocystine - dat ook in paddo's zit - zijn erg verwant met de in ons lichaam voorkomende neurotransmitter serotonine, die wordt aangemaakt in de hersenen en van invloed is op o.a. onze stemming, slaap, eetlust, emotie, voortplantingslust of zelfvertrouwen. Serotonine heeft daarnaast een dopamine-stimulerende en -regulerende werking. Dopamine is ook een neurotransmitter, die met name in verband wordt gebracht met geluk, genot, welzijn en blijdschap. Serotonine is daarom indirect van invloed op dit soort stemmingen.

Genetische verwantschap

Hoe komt het zo dat sommige schimmels – en planten ook, overigens, denk aan Cannabis of Papaver - substanties aanmaken die inwerken op ons brein? Hoe komt het dat die stoffen zelfs nauw verwant zijn met stoffen die wij ook aanmaken in ons lichaam?

En dat ze in ons lichaam worden herkend door de receptoren op onze cellen, waardoor ze reacties op gang kunnen brengen, en dus een bepaald effect kunnen sorteren in onze hersenen, zoals dat gebeurt met deze hallucinogene stoffen?

Daarvoor moeten we terug naar de naar de evolutie van het leven op aarde volgens de fylogenetische stamboom. Dat is de stamboom die de evolutionaire geschiedenis van bepaalde groepen verwante biologische soorten weergeeft. Daarin zijn drie hoofdvertakkingen, de domeinen, te zien. Eén daarvan is dat van de Eukaryota. Pas aan het einde van deze vertakking splitst hij in drieën(*): de schimmels, de planten en de dieren, waar ook wij mensen toe behoren.

afbeelding van de fylogenetische stamboom

(This vector version: Eric Gaba (Sting, fr:Sting), Cherkash - NASA Astrobiology Institute, found in an article, Publiek domein, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1201601>)

(*de opsplitsing van de Eukaryota in drie rijken, nl. schimmels, dieren, planten staat ter discussie, en tegenwoordig worden meer rijken onderscheiden dan deze drie.)

Het overgrote deel van de miljardenjaren durende evolutionaire geschiedenis hebben dieren en mensen dus gemeenschappelijk met schimmels en planten, en daarmee ook een groot deel van onze genen, dat belangrijke levensprocessen regelt, zoals spijsvertering en voortplanting. Een aantal chemische stoffen, die wij associëren met dierlijk of menselijk gedrag – denk aan hormonen of neurotransmitters - bestond al vóór de opsplitsing in deze drie rijken. Het is die gezamenlijke evolutie met schimmels of planten in ons, die maakt dat zulke stoffen in ons lichaam nog altijd herkend worden door de receptoren van onze cellen. En dat geldt dus ook voor onze zenuwcellen. Het verklaart waarom paddo's of andere hallucinogene paddenstoelen, of planten, invloed kunnen hebben op onze geest. Onze zenuwcellen zien de, wat wij geestverruimende stoffen noemen, aan voor lichaamseigen neurotransmitters. Daar kunnen we ons voordeel mee doen, bijvoorbeeld bij een tekort aan de door onszelf aangemaakte serotonine of dopamine, waardoor bepaalde psychologische ziektebeelden kunnen ontstaan. Dan kunnen stoffen uit schimmels, met name psilocybine, gebruikt worden als basis van medicijnen, om die tekorten in ons lichaam aan te vullen.

Sjamanistische rituelen

Door de eeuwen heen hebben volkeren over de hele wereld de werking van 'paddo's' ontdekt en gebruikt om in euforische of tranceachtige staat te geraken. Sjamanen gebruikten ze, soms in geheime rituelen, om bijzondere ervaringen op te roepen, zoals het in contact treden met overledenen, buiten het lichaam treden, of om op een ander bewustzijnsniveau te geraken, en om met de Goden te communiceren. Ook de heksenalf, die heksen op hun lichaam zouden hebben gesmeerd om te kunnen vliegen, zou hallucinogene bestanddelen van paddenstoelen hebben bevat. Filosofen en monniken hebben paddenstoelen gebruikt om dichterbij de waarheid of bij God te komen.

Het is wonderlijk dat vanwege onze evolutionaire afstamming stoffen die door paddenstoelen worden aangemaakt, bijzondere effecten kunnen bewerkstelligen in ons brein. Paddo's zijn sinds 2008 verboden in Nederland, maar onderzoek naar de stoffen die ze produceren, is nog volop aan de gang.

Geschenk uit de hemel?

Rob Vereijken

De torenspits van de Heikese kerk komt al een aardig eindje richting de hemel. De bomen die langs de kerk staan willen uiteindelijk misschien nog een stapje verder komen. Ze groeien hard en worden ook wel hemelbestormers genoemd. Deze bomen geven nu ook weer wat terug aan het aardse volk: mooie bloempluimen die rood kleuren als de zadjes gemaakt worden. Wie kan er nu niet bij zijn met de Hemelbomen in onze stad?

Hemelbomen bij Heikese kerk (foto H. Kuiper)

Vanwege zijn sierwaarde voor tuinen en parken is de Hemelboom vanuit China naar Europa gebracht. Waarschijnlijk werd hij al 200 jaar geleden in Nederland geplant. Het is een gemakkelijke boom, die niet heel bijzondere wensen heeft. Omdat hij zo lekker hard groeit, heb je ook binnen de kortste keren een flinke boom. Ook de bladeren zijn enorm; die kunnen tot 60 centimeter lang worden. Eén blad bestaat uit wel 20 deelblaadjes. De bomen zijn normaal tweehuizig, wat betekent dat je mannelijke en vrouwelijke bomen hebt. Honingbijen en kevers blijken het stuifmeel van de licht geelachtige mannelijke bloempluimen naar de bloemen op de vrouwelijke bomen over de vliegen. De ontstane zaden na de bevruchting zitten in gedraaide gevleugelde vruchtjes. Deze worden bij rijpheid mooi oranje-rood en dwarrelen als een goddelijke

boodschap door de stad. Al met al dus een heel aantrekkelijke en decoratieve boom. Naast de Hemelbomen bij de Heikese kerk staat er in onze stad ook de dikste tot nu toe bekende Nederlandse Hemelboom. Op het Korvelplein is rond 1910 een Hemelboom geplant die ondertussen een stamomtrek van meer dan 4,5 meter heeft. Een heel bijzonder exemplaar op een ondergewaardeerd bomenplein. Ondanks al die schoonheid is de liefde voor de Hemelboom aan het afnemen. Dit heeft niets te maken met de leegloop van onze kerken, hij doet het gewoon veel te goed in het stedelijk gebied. Tot voor kort maakte de Hemelboom bijna geen zaden, maar door de opwarming van onze steden lukt het de boom om rijpe zaden te maken. En een grote boom maakt er niet een paar, maar het kunnen er waarschijnlijk wel een half miljoen of zelfs meer zijn. Uitgewaaid over de stad ontkiemen de zaadjes in poortjes, in de voeg tussen het trottoir en de muren van huizen en in rommelhoekjes. Eenmaal gevestigd maakt hij onder de grond worteluitlopers met een lengte tot 15 meter. Ieder jaar wordt de boom een meter hoger. Hak je de stam af omdat hij je kruipruimte of riolering ingroeit, dan doet hij er nog een schepje bovenop en pest lekker terug met een nieuwe staak van wel vier meter hoogte in één jaar. In Tilburg is er al overlast in diverse straten en wijken in de buurt van groeiplaatsen van oude Hemelbomen. In het blad en de bast van de plant zitten ook nog gifstoffen die, als de plant langer op één plaats staat, nadelig zijn voor andere planten. In hoeverre dat ook al een Tilburgs probleem is, weet ik niet. Men is wel heel bevreesd dat hij ook de stad verlaat en in het buitengebied terecht komt. Daar zou hij heel dominant onze eigen flora kunnen wegconcurreren. Daarom staat de Hemelboom op de lijst van invasieve exoten die aangepakt moeten worden. Als hij in een tuin of park staat, mag hij daar blijven. Maar de eigenaar moet er wel voor zorgen dat de plant zich niet kan vermeerderen. Een Hemelboom wordt groot, maar hij zal de torenspits zeker niet overtreffen. Zijn nazaten moeten we dus actief opruimen. Misschien is het toch niet zo'n gek idee om nog eens een weesgegroetje te bidden, dat we de Hemelboom binnen de perken kunnen houden.

Hemelboom Jan Heijnstraat (foto R. Vereijken)

Museumactiviteiten 3^e kwartaal 2024

Datum	Activiteiten
vanaf juni	Van Potlood tot Pixel, editie 2024
t/m 26 augustus	Triceratopsskelet on Tour in de LocHal
7 juli 2024	Landelijke Zonnekijkdag
Zomervakantie	vakantieactiviteiten

Triceratops on tour

Het wordt een bijzondere zomer: in de bieb is een dino te zien!

In 2013 deed Naturalis een unieke vondst in Wyoming (VS): vijf Triceratopsen. Na jaren opgraven, prepareren en onderzoeken zijn de dino's klaar om gepresenteerd te worden. De kudde trekt het land in: in samenwerking met bibliotheken en lokale natuurmusea door heel Nederland worden de dino's tentoongesteld. Ook in Tilburg, in de LocHal. In vijf steden is één van de Triceratopsen uit de kudde gratis te zien. Onder toezicht van het publiek wordt het skelet van de iconische plantenetter opgebouwd. Daaromheen ontwikkelde Natuurmuseum Brabant samen met de LocHal een dino-programma voor jong en oud, waarin leesplezier en verbeelding centraal staan. De Triceratops is van 24 juni t/m 9 augustus in de LocHal te zien. Vanwege de verwachte drukte wordt er met tijdslots gewerkt; reserveren dus! Meer informatie: <https://www.lochal.nl/triceratops>

Triceratops

Van Potlood tot Pixel

Een kleine, intieme tentoonstelling met werken tussen kunst en wetenschap: *Van Potlood tot Pixel 2024* geeft een inkijkje in het proces achter wetenschappelijke illustraties. Studenten van de *Master Scientific Illustration* (Hogeschool Zuyd, Maastricht)

exposeren hun afstudeerwerk: stuk voor stuk intrigerende werken, die een heel ander licht werpen op bijvoorbeeld het evenwichtsorgaan, mieren, Siamese tweelingen of naakte molratten. Met behulp van oude traditionele technieken (potlood) tot de allernieuwste snufjes op het gebied van digitale beeldwerking (pixels) worden details uitgelicht, toegevoegd of juist weggelaten. Een wetenschappelijke illustratie zegt eigenlijk nog meer dan een foto én duizend woorden! Behalve de tentoonstelling zijn er in het voor- en najaar ook verschillende workshops wetenschappelijk illustreren, voor beginnende en gevorderde tekenaars. Het actuele programma staat op de website. *In deze tentoonstelling is het afstudeerwerk te zien van studenten van de Master Scientific Illustration van **Zuyd Hogeschool** en **Universiteit Maastricht**. Deze internationale opleiding voor wetenschappelijke illustratie is uniek in Nederland én Europa.*

Contactpersonen van de werkgroepen:

Dongevallei:	Guido Stoker dongevallei@tilburg.knnv.nl
Foto's:	Marcelle Leoné fotos@tilburg.knnv.nl
Geologie:	Hanneke Bogaerts geologie@tilburg.knnv.nl
Insecten:	Theo Peeters insecten@tilburg.knnv.nl
Kaaistoep:	Jaap van Kemenade kaaistoep@tilburg.knnv.nl
Mossen:	Albrecht de Vries mossen@tilburg.knnv.nl
Paddenstoelen en korstmossen:	José Langens paddenstoelen@tilburg.knnv.nl
Plaggen:	Berry Staps plaggen@tilburg.knnv.nl
Planten:	Loes van Gorp planten@tilburg.knnv.nl
Stadsnatuur:	Rob Vereijken stadsnatuur@tilburg.knnv.nl
Vogels:	Ben Akkermans vogels@tilburg.knnv.nl
Zoogdieren:	Jurriën Kooijman zoogdieren@tilburg.knnv.nl

Contributie:

Gewone leden	: € 30,00
Huisgenootleden	: € 12,50
Jongeren tot 25 jaar	: € 15,00
Buurleden (leden die al lid zijn van een andere afdeling)	: € 12,50
Abonnement Oude Ley	: € 15,00

Ledenadministratie:

Marie-Cécile van de Wiel
secretaris@tilburg.knnv.nl

Rekeningnummer van de afdeling:

NL03 TRIO 0390 2533 91 t.n.v. KNNV-afd. Tilburg

Opzegging van het lidmaatschap vóór 15 november bij de secretaris.

A close-up photograph of a pond with several lily pads. The water is dark, and the lily pads are in various shades of green and yellow. A small green frog is visible on the right side of the image, partially obscured by a lily pad. The text is overlaid in the bottom left corner.

Secretariaat KNNV-afd. Tilburg
Veldhovenring 27
5041 BA Tilburg